

Sokołowski, Franciszek

Z badań nad administracją Okręgu Mazurskiego 1945-1946

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 3, 291-311

1974

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Z BADAŃ NAD ADMINISTRACJĄ OKRĘGU MAZURSKIEGO 1945—1946

1. WSTĘP

Problem formowania się administracji państwowej na Warmii i Mazurach po II wojnie światowej poruszano w wielu publikacjach. Zwykle jednak omawiano go albo na marginesie większej publikacji, albo stanowił tylko drobny przyczynek. Jedynie trzy publikacje omawiały ten problem w nieco szerszym aspekcie. Tadeusz Grygier rozpatrywał proces tworzenia się administracji polskiej w województwie olsztyńskim od strony teorii archiwalnej i poszukiwał praktycznych rozwiązań zarządu aktami władz i urzędów¹. Andrzej Wakar opracował zagadnienie formowania się administracji publicznej w latach 1945—1965 i najważniejsze sprawy z tym związane². Edmund Wojnowski potraktował ten problem jako tło do zagadnień politycznych³. Jednak żadna z tych publikacji nie zajęła się szczegółowo Urzędem Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski w Olsztynie (1945—1946). Urząd ten działał w bardzo ciężkich dla Warmii i Mazur pierwszych latach powojennych, kiedy powstająca od podstaw administracja polska borykać się musiała z rozlicznymi trudnościami.

Artykuł niniejszy napisano na podstawie akt przechowywanych w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Olsztynie, zawartych w zespole Urzędu Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski w Olsztynie (1945—1946). Akta tego zespołu przekazane zostały Wojewódzkiemu Archiwum przez Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Olsztynie w 1958 roku. Zespół nie jest kompletny, jednak istniejąca część akt daje niemal pełny obraz interesujących nas zagadnień. Drobny ułamek źródeł zawartych w zespole został opublikowany w artykule materiałowym⁴.

¹ T. Grygier, *Dokumentacja archiwalna urzędów województwa olsztyńskiego*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, 1964, nr 3, ss. 346—371.

² A. Wakar, *Administracja publiczna*, Rocznik Olsztyński, t. 6, 1966, ss. 27—51.

³ E. Wojnowski, *Warmia i Mazury w latach 1945—1947. Kształtowanie się stonków politycznych*, Olsztyn 1968.

⁴ F. Sokołowski, *Materiały źródłowe do początków administracji polskiej na Warmii i Mazurach w 1945 roku*, Rocznik Olsztyński, t. 10, 1972, ss. 323—350.

2. ORGANIZACJA URZĘDU PEŁNOMOCNIKA RZĄDU RP

Działania wojenne na terenie Prus Wschodnich trwały do maja 1945 roku, kiedy to zlikwidowano ostatni oddział niemiecki w Piławie⁵. Poszczególne miasta powiatowe wyzwalało w ciągu 2 miesięcy od 20 stycznia do 20 marca 1945 roku (20 stycznia Nidzica, 22 stycznia Gołdap, Iława, Olsztyn, Ostróda, 23 stycznia Morąg, Olecko, Szczytno, 24 stycznia Elk, Węgorzewo, 25 stycznia Pasłęk, Pisz, Sztum, 26 stycznia Giżycko, Mrągowo, 27 stycznia Kętrzyn, 28 stycznia Biskupiec Reszelski, 29 stycznia Kwidzyn, 31 stycznia Lidzbark Warmiński, 4 lutego Bartoszyce, Górowo Iławeckie, 10 lutego Elbląg, 17 marca Malbork, 20 marca Braniewo)⁶.

Władzę na wyzwolonych terenach Prus Wschodnich sprawowali komendanci wojenni Armii Czerwonej. Tereny te bowiem do maja stanowiły zaplecze frontu. Działalność komendantów wojennych usankcjonowana była umową z 26 lipca 1944 roku między Polskim Komitetem Wyzwolenia Narodowego a rządem Związku Radzieckiego⁷.

Już w czasie trwania ofensywy wojsk radzieckich w Prusach Wschodnich władze polskie zastanawiały się nad ustanowieniem polskiej administracji na tych terenach. Postanowiono, że na obszarze Prus Wschodnich mającym przypaść Polsce utworzy się Zarząd Komisaryczny, do czasu ustanowienia na tym terenie Urzędu Wojewódzkiego⁸. Nim zapadły decyzje w tej sprawie, z inicjatywą wystąpiły władze województwa białostockiego. Wojewoda białostocki Jerzy Sztachelski powołał do życia Biuro Pełnomocnika RP na Prusy Wschodnie. Biuro to działało od 3 lutego 1945 roku i miało za zadanie organizację polskiej administracji na terenie wyzwolanych Prus Wschodnich⁹. Biuro dokonało podziału części Prus Wschodnich mającej przypaść Polsce na trzy obwody:

- a) Obwód I (zachodni) obejmujący powiaty — braniewski, elbląski, kwidzyński, malborski, morąski, pasłęcki, suski, sztumski;
- b) Obwód II (centralny) obejmujący powiaty — bartoszycki, darkiejmski, iławeczki, lidzbarski, nidzicki, olsztyński, ostródzki, szczywieński i świętomiejski;
- c) Obwód III (wschodni) obejmujący powiaty — ełcki, giżycki, gierdawski, gołdapski, kętrzyński, mrągowski, olecki, piski i węgorszewski¹⁰.

5 lutego mianowano porucznika Adama Petolca inspektorem na obwód III (wschodni)¹¹ i w tym samym dniu wysłano pierwszą ekipę administracyjną do powiatu kętrzyńskiego. Z powodu trudności w dotarciu do Kętrzyna ekipa ta zatrzymała się na dłuższy pobyt w Białej Piskiej¹². Władze białostockie zaczęły więc czynić pierwsze starania dla ustanowienia administracji polskiej na terenie Prus Wschodnich. Praktycznie interesowały się jednak tylko obwodem III (wschodnim).

⁵ E. Kosiarski, *Wyzwolenie Polski Północnej*, Gdynia 1967.

⁶ B. Dolata, *Wyzwolenie Polski 1944—1945*, Warszawa 1966.

⁷ E. Wojnowski, op. cit., s. 40.

⁸ *Ibidem*, s. 56.

⁹ Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Olsztynie (dalej WAPO), Urząd Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski w Olsztynie (dalej UPR), sygn. 29, k. 9, Sprawozdanie z działalności Delegatury Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski w Białymstoku z 22 VI 1945.

¹⁰ WAPO, UPR, 28, k. 37, Podział Okręgu Mazurskiego na obwody.

¹¹ WAPO, UPR, 28, k. 225, Nominacja A. Petolca z 5 II 1945.

¹² WAPO, UPR, 28, k. 91, Protokół zebrania Grupy Operacyjnej w Białej z 19 II 1945.

Do kwietnia nie mianowano inspektora obwodu II (centralnego), a inspektora obwodu I (zachodniego) mianowano dopiero 28 marca (major Mieczysław Borowiecki)¹³. Powody tego zainteresowania odnaleźć możemy w memoriale wojewody Sztachelskiego do Tymczasowego Rządu RP z 5 marca 1945 roku¹⁴. W memoriale tym wojewoda Sztachelski postulował przyłączenie do województwa białostockiego 8 powiatów stanowiących obwód III wschodni (bez powiatu gierdawskiego). Motywował to tym, że część województwa białostockiego znalazła się poza linią Curzona (na terenie Związku Radzieckiego), co znacznie zmniejszyło obszar województwa, oraz ogromnymi zniszczeniami, jakim uległo województwo w wyniku działań wojennych. Postulaty wojewody Sztachelskiego zostały uwzględnione tylko częściowo w uchwale Rady Ministrów z 27 lipca 1945 roku.

14 marca 1945 roku Rada Ministrów podjęła uchwałę o podziale ziem odzyskanych na okręgi. Pełnomocnikiem Rządu na Okręg IV — Prusy Wschodnie — mianowano wojewodę białostockiego Jerzego Sztachelskiego¹⁵. Na mocy tej uchwały Pełnomocnikowi Rządu podlegały wszystkie instytucje i urzędy na terenie Okręgu z wyjątkiem wojska i sądownictwa. Pełnomocnik Rządu w Białymstoku opracował projekt wskazówek dla przedstawicieli administracji polskiej wyjeżdżających do Prus Wschodnich oraz plan prac organizacyjnych na nowo przyłączonych terenach Prus Wschodnich¹⁶. Plan ten w punkcie I (*Organizacja władz i urzędów*) przewidywał następujące urzędy:

1. Urząd Pełnomocnika Rządu z siedzibą w Giżycku.
2. Starostwa Powiatowe: Elk, Giżycko, Gołdap, Kętrzyn, Mrągowo, Olecko, Pisz, Węgorzewo.
3. Starostwa Grodzkie: Pisz, Orzysz, Srokowo, Reszel.
4. Centralny Zarząd Administracji Pojezierza Mazurskiego z wydziałami: Ogólnym, Aprowizacji, Przemysłu, Rolnym, Transportowym, Przemysłu Drzewnego, Wodnym i Rybnym, Komunalno-Budowlanym, Zdrowia, Poczty, Kultury i Sztuki, Propagandy.

Plan ten nie został wprowadzony w życie.

W lutym i marcu 1945 roku odbyło się w Urzędzie Wojewódzkim w Białymstoku kilkanaście konferencji z udziałem przedstawicieli różnych resortów. W wyniku tych konferencji wysłano na teren Prus Wschodnich ekipy Dyrekcji Okręgowej Kolei, Dyrekcji Poczty, Zakładów Energetycznych i innych urzędów¹⁷. Równocześnie 19 i 23 marca wojewoda Sztachelski wystosował wiele pism do urzędów centralnych: do Prezesa Rady Ministrów, Naczelnego Dowódcy Wojska Polskiego, Głównego Komendanta Milicji Obywatelskiej, Biura Ziem Zachodnich, Centralnych Komitetów Polskiej Partii Robotniczej, Polskiej Partii Socjalistycznej, Stronnictwa Ludowego i Stronnictwa Demokratycznego¹⁸. W pismach tych postulował jak najszybszą pomoc dla tworzącej się w Prusach Wschodnich administracji, zapewnienie okręgowi ochrony przez wojsko i milicję oraz udostępnienie środków komunikacji celem szybszego poruszania się w terenie. Z podobnymi postulatami pod

¹³ WAPO, UPR, 28, k. 222, Nominacja M. Borowieckiego z 28 III 1945.

¹⁴ WAPO, UPR, 28, k. 56.

¹⁵ E. Wojnowski, op. cit., s. 57.

¹⁶ WAPO, UPR, 28, k. 1.

¹⁷ WAPO, UPR, 28, k. 55, Pismo Dyrekcji Kolei Państwowych w Białymstoku z 21 III 1945.

¹⁸ WAPO, UPR, 28, kk. 26—33, Pisma J. Sztachelskiego z 19 i 23 III 1945.

adresem rządu wystąpił również pułkownik Jakub Prawin, mianowany pełnomocnikiem rządu przy dowództwie III Frontu Białoruskiego. W dniach 14—23 marca odbył on podróż inspekcyjną do dowództwa III Frontu Białoruskiego przez wschodnią i centralną część Prus Wschodnich. Wyniki swoich obserwacji i postulaty, podobne do postulatów wojewody Sztachelskiego, zawarł w raporcie do prezesa Rady Ministrów Edwarda Osóbki-Morawskiego¹⁹.

W marcu 1945 roku wojewoda Sztachelski został członkiem Rządu Tymczasowego, a Pełnomocnikiem Rządu na Prusy Wschodnie mianowano 30 marca pułkownika Jakuba Prawina²⁰. 29 marca wysłano z Warszawy 2 samochody, wiozące do Olsztyna 37 osób, a 30 marca samochód z 16 osobami. Pierwszą grupę prowadził zastępca Pełnomocnika Rządu Jerzy Burski, drugą Pełnomocnik Jakub Prawin²¹. Wraz z ich przyjazdem rozpoczęła się rzeczywista działalność Pełnomocnika Rządu na terenie Okręgu. Po przybyciu do Olsztyna Pełnomocnik Rządu mianował inspektorem Obwodu II (centralnego) dr. Zygmunta Walewicza. W pierwszych dniach kwietnia trzej inspektorzy rozpoczęli ożywioną działalność zmierzającą do pełnego obsadzenia stanowisk administracyjnych w poszczególnych powiatach. Równocześnie rozpoczął się proces formowania Urzędu Pełnomocnika Rządu. Zaczątki poszczególnych wydziałów zaczęły się organizować już w kwietniu. W maju opracowano projekt statutu organizacyjnego Urzędu Pełnomocnika²². W myśl tego projektu Urząd Pełnomocnika Rządu powinien dzielić się na 11 wydziałów:

1. Wydział Prezydialny składający się z Biura Personalnego, Biura Prawnego, Biura Polityki Społeczno-Gospodarczej, Biura Inspekcji, Oddziału Organizacyjnego, Oddziału Budżetowo-Gospodarczego.

2. Wydział Osadnictwa składający się z Oddziału Osadnictwa Miejskiego, Oddziału Osadnictwa Wiejskiego.

3. Wydział Finansowy składający się z oddziałów: Ogólnego, Podatków, Budżetowo-Kasowego, Cel, Akcyz i Monopoli, Katastralnego, Likwidacyjnego.

4. Wydział Administracji Publicznej składający się z oddziałów: Ogólnego, Społeczno-Politycznego, Administracyjnego, Pracy, Zdrowia i Opieki Społecznej, Rolnego.

5. Wydział Przemysłowy.

6. Wydział Komunikacyjno-Transportowy.

7. Wydział dla Spraw Państwowego Urzędu Repatriacyjnego.

8. Wydział Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

9. Wydział Informacji i Propagandy dzielący się na oddziały: Ogólny, Prasowo-Informacyjny, Wydawnictw.

10. Wydział Lasów.

11. Wydział Apropowizacji i Handlu.

Projekt przewidywał utworzenie dwu departamentów. Do pierwszego miały należeć wydziały: Prezydialny, Osadnictwa, Administracji Publicznej, Informacji i Propagandy, Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego oraz Wydział dla Spraw Państwowego Urzędu Repatriacyjnego; do drugiego wydziały: Finansowy, Przemysłowy, Apropowizacji i Handlu, Komunikacyjno-Transportowy i Lasów. Według pro-

¹⁹ WAPO, UPR, 65, k. 14. Raport J. Prawina z 23 III 1945.

²⁰ E. Wojnowski, op. cit., s. 61.

²¹ WAPO, UPR, 28, k. 35, Telegram Ministerstwa Administracji Publicznej z 30 III 1945.

²² WAPO, UPR, 64, kk. 11—15.

jektu naczelnymi organami administracji Okręgu mieli być Pełnomocnik Rządu RP oraz Rada Okręgu składająca się z Pełnomocnika, jego dwóch zastępców oraz pewnej liczby członków powołanych do Rady przez Pełnomocnika Rządu (w tym również przedstawicieli ludności miejscowej). Rada Okręgu miała być organem opiniodawczym i doradczym Pełnomocnika Rządu. Projekt ten nie został wprowadzony w życie.

W czerwcu opracowano następny projekt statutu Urzędu Pełnomocnika. Był to projekt ostateczny, opublikowany w dniu 1 lipca 1945 roku w numerze 1 „Mazurskiego Dziennika Pełnomocnika Rządu RP” wraz z zarządzeniem wprowadzającym²³. Według tego statutu Urząd Pełnomocnika dzielił się na 22 wydziały.

I. Wydział Organizacyjny dzielący się na: 1. Referat Ogólny, 2. Sekretariat Pełnomocnika Rządu RP, 3. Kancelarię Urzędu Pełnomocnika Rządu RP. Wydział ten zajmował się organizacją Urzędu Pełnomocnika Rządu i starostw powiatowych, gromadził sprawozdania poszczególnych wydziałów Urzędu, starostw, urzędów niespolonych i instytucji społecznych, organizował zjazdy i uroczystości z udziałem Pełnomocnika Rządu oraz zajmował się innymi sprawami na zlecenie Pełnomocnika. Do kompetencji tego wydziału należały także sprawy organizacji biurowej Urzędu oraz prowadzenie archiwum. Wydział Organizacyjny działał już od początku kwietnia 1945 roku. Pierwszym jego naczelnikiem był Lucjusz Dura (do maja 1945), jego następcami Tadeusz Smolik (od maja do listopada 1945) i Edward Lisiewicz (od listopada 1945). Wydział Organizacyjny przejściowo załatwiał też sprawy Wydziału Samorządowego (do jego utworzenia tj. do 28 lipca 1945 roku)²⁴ i Wydziału Administracyjnego (do listopada 1945)²⁵. W 1946 roku Wydział Organizacyjny powiększył się jeszcze o jeden oddział. Zgodnie z zarządzeniem ministra ziemi odzyskanych z 9 kwietnia 1946 roku, 29 maja 1946 roku utworzono w Wydziale Organizacyjnym Oddział Statystyczno-Sprawozdawczy²⁶.

II. Wydział Budżetowo-Gospodarczy z oddziałami: 1. Budżetowym (Rachunkowym), 2. Gospodarczym, 3. Administracyjnym (Transportowym). Wydział zajmował się sprawami budżetowo-rachunkowymi, kasowymi i gospodarczymi Urzędu, jego pomieszczeniami i inwentarzem oraz pojazdami służbowymi i stołówką. Istniał już od kwietnia 1945 roku pod nazwą Wydziału Ogólnego²⁷. Do kwietnia 1946 roku przy Wydziale Budżetowo-Gospodarczym działała Wojewódzka Centrala Informacyjna, która przeszła do Zarządu Miejskiego w Olsztynie²⁸. Wydział zatrudniał od 30 do 36 pracowników. Jego naczelnikami byli kolejno Jan Lewandowski (czerwiec—listopad 1945), Zbigniew Michałowski (listopad 1945 — marzec 1946), Stanisław Chodorowski (od marca 1946).

III. Wydział Personalny. Wydział ten po okresie organizacyjnym miał być wcielony do Wydziału Organizacyjnego. Zajmował się sprawami personalnymi Urzędu Pełnomocnika i starostw powiatowych. Jego naczelnikami byli do listopada 1945 Stanisław Andryszewski, następnie Jerzy Żukowski.

²³ Mazurski Dziennik Pełnomocnika Rządu RP, 1945, nr 1, ss. 1—9.

²⁴ WAPO, UPR, 36, k. 2, Pismo Pełnomocnika Rządu.

²⁵ WAPO, UPR, 29, k. 84, Pro memoria Wydziału Administracyjnego z 27 XI 1945.

²⁶ WAPO, UPR, 30, k. 48, Pismo Pełnomocnika Rządu z 29 V 1946.

²⁷ WAPO, UPR, 34, k. 5, Sprawozdanie Wydziału Ogólnego za VI 1945.

²⁸ WAPO, UPR, 34, k. 23, Sprawozdanie Wydziału Budżetowo-Gospodarczego za IV 1946.

IV. Wydział Inspekcji Starostw. Wydział ten, podobnie jak Wydział Personalny, po okresie organizacyjnym miał być wcielony do Wydziału Organizacyjnego. Powstał z Inspektoratu Centralnego, który 1 lipca 1945 roku podniesiono do rangi wydziału. Naczelnikiem Wydziału został dotychczasowy inspektor Obwodu centralnego dr Zygmunt Walewicz. Wydział ten zatrudniał trzech inspektorów administracyjnych i czterech resortowych (rybacki, przemysłowy, osiedleńczy, aprowizacji i handlu). W ciągu 1945 roku w celach praktycznych utrzymano podział kompetencyjny na trzy inspektoraty. Jeden z inspektorów przeprowadzał inspekcje Obwodu wschodniego (powiaty dąrkiewski, gierdawski, giżycki, kętrzyński, mrągowski, piski i węgorzewski), drugi Obwodu centralnego (powiaty bartoszycki, biskupiński, lidzbarski, nidzicki, szczywieński, olsztyński i miasto Olsztyn), a trzeci Obwodu zachodniego (powiaty braniewski, morąski, pasłęcki, ilawecki, suski i świętołęcki)²⁹. W 1946 roku zlikwidowano ten podział i inspekcje wykonywano według uprzednio sporządzonego planu. Wydział miał za zadanie przeprowadzanie inspekcji i nadzorowanie starostw powiatowych oraz instruowanie i szkolenie personelu starostw. Jednak najważniejszym zadaniem tego Wydziału w pierwszym okresie jego działalności było zorganizowanie urzędów starościńskich i obsadzenie stanowisk w administracji terenowej. Naczelnikami Wydziału byli dr Zygmunt Walewicz (do 1 marca 1946) i mgr Marian Palamarczyk (od 1 marca 1946)³⁰.

V. Wydział Administracyjny. Dzielił się na Referat Administracyjno-Prawny, Referat Obywatelstwa, Redakcję Dziennika Urzędowego. Do listopada 1945 roku jego czynności prowadził Wydział Organizacyjny³¹. W listopadzie zorganizowano wspomniany Wydział przenosząc do niego kilku pracowników Wydziału Organizacyjnego. Do kompetencji Wydziału należały sprawy postępowania administracyjnego oraz sprawy obywatelstwa i nadzór nad Urzędami Stanu Cywilnego. Zarządzeniem z 18 października 1945 roku Pełnomocnik Rządu włączył do Wydziału Administracyjnego jako jeden z referatów Inspektorat Odszkodowań Wojennych, nadzorujący rejestrację szkód wojennych w terenie³². Naczelnikiem Wydziału był Tadeusz Smolik.

VI. Wydział Społeczno-Polityczny dzielący się na 1. Oddział Społeczno-Polityczny z Referatami: Politycznym, Stowarzyszeń, Spraw Narodowościowych, Wyznaniowym; 2. Oddział Porządku Publicznego z referatami: Milicji Porządkowej, Wido-wisk, Łowieckim, Dowodów Osobistych, Cudzoziemców. Wydział miał wiele różnorodnych zadań, lecz w latach 1945—1946 najwięcej czasu poświęcał zagadnieniom bezpieczeństwa, wyznaniowym oraz sprawom ludności miejscowego pochodzenia. Wydział ten ściśle współpracował z Komitetem Narodowościowym. Naczelnikami Wydziału byli kolejno Mieczysław Przystasz (do grudnia 1945) i Władysław Jeżewski (od stycznia 1946)³³.

VII. Wydział Osiedleńczy. Po zakończeniu procesu osiedleńczego w Okręgu Wydział ten ulec miał likwidacji. Statut nie ustalił jego podziału na komórki

²⁹ WAPO, UPR, 34, k. 49, Sprawozdanie Wydziału Inspekcji Starostw z 9 VIII 1945.

³⁰ WAPO, UPR, 34, k. 100, Sprawozdanie Wydziału Inspekcji Starostw z 9 IV 1946.

³¹ WAPO, UPR, 29, k. 84, Pro memoria Wydziału Administracyjnego z 27 XI 1945.

³² Mazurski Dziennik Pełnomocnika Rządu RP, 1945, nr 2, s. 45.

³³ WAPO, UPR, 34, kk. 110—134, Sprawozdania Wydziału Społeczno-Politycznego za 1945 r.

organizacyjne. W lipcu 1945 roku podzielono Wydział na następujące komórki organizacyjne: 1. Biuro Wojewódzkiego Komitetu Osiedleńczego; 2. Sekretariat Wydziału; 3. Dział Polityki Osiedleńczej z referatami: Osadnictwa Wiejskiego, Osadnictwa Miejskiego, Statystyki; 4. Dział Realizacji, podzielony na referaty: Transportowy, Wyżywienia, Propagandy i Sanitarny, Kredytowy; 5. Dział Ewidencji; 6. Dział Prawny; 7. Inspektorat Osiedleńczy³⁴. Wydział załatwiał sprawy związane z zasiedleniem Okręgu Mazurskiego, ściśle współpracując z Państwowym Urzędem Repatriacyjnym i Wojewódzkim Urzędem Ziemskim. Ponadto już w 1945 roku Wydział organizował Izbę Rzemieślniczą oraz Izbę Przemysłowo-Handlową. Naczelnikami Wydziału byli Lucjusz Dura (do grudnia 1945) i Władysław Wach (od stycznia 1946 roku).

VIII. Wydział Samorządowy podzielony na oddziały: Administracyjno-Samorządowy; 2. Finansów Samorządowych; 3. Nadzoru i Administracji Majątku Samorządu Wojewódzkiego; 4. Inspekcyjny. Do 28 lipca jego czynności prowadził Wydział Organizacyjny³⁵. Głównym zadaniem Wydziału było zorganizowanie samorządowych instancji na terenie Okręgu (do grudnia 1945) oraz Wojewódzkiej Rady Narodowej, rad powiatowych i miejskich. W zakres czynności Wydziału wchodziły również sprawy podziału terytorialnego Okręgu i nadzór nad gospodarką finansową samorządu. Oprócz Mazurskiej Wojewódzkiej Rady Narodowej (powołanej 28 grudnia 1945 roku) Wydział Samorządowy do 30 czerwca 1946 zorganizował 12 powiatowych rad narodowych (Bartoszyce, Giżycko, Iława, Kętrzyn, Morąg, Mrągowo, Nidzica, Olsztyn, Ostróda, Pasiek, Pisz, Szczytno) i 9 miejskich rad narodowych (Barczewo, Bartoszyce, Biskupiec, Giżycko, Kętrzyn, Lidzbark, Mrągowo, Olsztyn, Węgorzewo)³⁶. Po powołaniu przez Mazurską Wojewódzką Radę Narodową Wydziału Wojewódzkiego (15 maja 1946), Oddział III Wydziału Samorządowego prowadził czynności biurowe tego Wydziału³⁷. Naczelnikiem Wydziału Samorządowego był Bronisław Wiesiołowski.

IX. Wydział Wojskowy. Według statutu winien dzielić się na oddziały: 1. Poborowy; 2. Przystosobienia Wojskowego i Wychowania Fizycznego; 3. Ogólnowojskowy. Wydział ten zorganizowano 16 czerwca 1945 roku. Zajmował się on sprawami poboru wojskowego, mobilizacji i demobilizacji oraz obrony państwa. Wydziałowi Wojskowemu podlegały również sprawy kwaterunkowo-mieszkaniowe. Stąd faktyczna jego struktura, opracowana przez sam Wydział, przedstawiała się następująco: 1. Sekretariat; 2. Oddział Mobilizacyjno-Poborowy; 3. Oddział Ogólno-Wojskowy; 4. Oddział Świadczeń Osobowych i Rzeczowych; 5. Oddział Kwaterunkowo-Mieszkaniowy; 6. Samodzielny Referat Wychowania Fizycznego i Przystosobienia Wojskowego³⁸. Naczelnikiem Wydziału Wojskowego był kapitan Józef Szyrmer.

X. Wydział Zdrowia. Zgodnie ze statutem winien dzielić się na następujące referaty: Organizacji Służby Zdrowia, Nadzoru nad Zakładami Lecznicznymi i Uzdrawiskami, Orzecznictwa Lekarskiego, Sanitarno-Obyczajowy, Walki z Chorobami Zakaźnymi i Medycyny Zapobiegawczej, Farmaceutyczny, Pomocy dla Pracowników Państwowych. Do końca czerwca 1945 roku Wydział ten był złączony z Wydziałem

³⁴ WAPO, UPR, 35, k. 7, Sprawozdanie Wydziału Osiedleńczego z 31 VII 1945.

³⁵ WAPO, UPR, 36, k. 2, Pismo Pełnomocnika Rządu z VIII 1945 r.

³⁶ WAPO, UPR, 36, k. 21, Sprawozdanie z działalności Wydziału Wojewódzkiego z 9 VII 1946.

³⁷ WAPO, UPR, 30, k. 80, Statut organizacyjny Wydziału Samorządowego z IV 1946 r.

³⁸ WAPO, UPR, 30, kk. 87—89, Organizacja Wydziału Wojskowego.

Pracy i Opieki Społecznej. Zarządzeniem Pełnomocnika Rządu z 25 czerwca utworzono dwa odrębne wydziały³⁹. Głównym zadaniem Wydziału była organizacja lecznictwa na terenie Okręgu. Faktyczny jego podział na komórki organizacyjne, dokonany przez sam Wydział, przedstawiał się następująco: 1. Sekretariat; 2. Oddział Organizacji Służby Zdrowia; 3. Oddział Inspekcyjny; 4. Oddział Farmaceutyczny⁴⁰. Naczelnikami Wydziału byli kolejno dr Zdzisław Twardowski (do kwietnia 1946) i dr Czesław Zaworski.

XI. Wydział Pracy i Opieki Społecznej. Winien dzielić się na referaty: Organizacji i Inspekcji, Opieki nad Dziećmi i Młodzieżą, Opieki nad Dorosłymi, Ochrony Pracy, Ubezpieczalni Społecznych, Inwalidów Wojennych (od 18 października 1945 zwany Oddziałem Spraw Inwalidów Wojennych i Wojskowych)⁴¹. Podział ten nie został zastosowany w praktyce. Po odłączeniu od Wydziału Zdrowia (28 czerwca 1945) Wydział podzielono prowizorycznie na dwie jednostki: Dział Pracy i Dział Opieki Społecznej, dzielący się na Opiekę Otwartą i Opiekę Zamkniętą⁴². Ostatecznie podzielono Wydział na 4 oddziały: 1. Organizacji i Nadzoru; 2. Opieki nad Matką i Dzieckim; 3. Opieki nad Dorosłymi; 4. Spraw Inwalidzkich⁴³. Naczelnikiem Wydziału Pracy i Opieki Społecznej był Czesław Peplowski.

XII. Wydział Kultury i Sztuki. Statut nie przewidywał podziału tego Wydziału na referaty. Wymieniał jedynie rodzaje spraw będących w jego gestii. Wydział organizował od kwietnia 1945 roku delegat Ministerstwa Kultury i Sztuki Hieronim Skurpski⁴⁴. Głównym zadaniem Wydziału było zorganizowanie życia kulturalnego na terenie Okręgu. W pierwszym okresie działalności pracownicy Wydziału zajęli się zabezpieczeniem i rejestracją zabytków, później zaś uruchomieniem teatru i zorganizowaniem szkolnictwa artystycznego. Naczelnikiem Wydziału od 12 maja 1945 roku był inżynier Jan Grabowski.

XIII. Wydział Aprowizacji i Handlu. Statut nie podawał jego podziału na komórki organizacyjne. Sprawę tę unormowała instrukcja ministra aprowizacji i handlu z 14 grudnia 1945 roku. Zgodnie z tą instrukcją Wydział podzielono na 10 oddziałów: 1. Ogólny; 2. Planowania; 3. Świadczeń Rzeczowych; 4. Ziemioplódów; 5. Produktów Zwierzęcych; 6. Artykułów Przemysłowych; 7. Przemysłu Spożywczego; 8. Handlu; 9. Organizacji Zaopatrzenia i Inspekcji; 10. Przewozów⁴⁵. Głównym zadaniem Wydziału był nadzór nad stałym zaopatrzeniem ludności w artykuły żywnościowe oraz sprawy świadczeń rzeczowych na cele mobilizacyjne kraju. Naczelnikiem Wydziału był Bolesław Cmela.

XIV. Wydział Komunikacyjny. Według statutu winien składać się z 3 oddziałów: 1. Drogowego; 2. Dróg Wodnych; 3. Melioracji. Zgodnie z zarządzeniem Ministerstwa Komunikacji zastosowano inny podział: 1. Oddział Ogólny; 2. Oddział Budowy i Utrzymania Dróg; 3. Oddział Budowy i Utrzymania Mostów; 4. Oddział Lotnictwa Cywilnego; 5. Referat Turystyki⁴⁶. Wydział działał już od połowy kwietnia

³⁹ WAPO, UPR, 36, k. 51, Zarządzenie Pełnomocnika Rządu z 25 VI 1945.

⁴⁰ WAPO, UPR, 30, k. 161, Projekt organizacji Wydziału Zdrowia z 3 VI 1946.

⁴¹ Mazurski Dziennik Pełnomocnika Rządu, 1945, nr 2, ss. 45n.

⁴² WAPO, UPR, 36, kk. 73—74, Sprawozdania z działalności Wydziału Pracy i Opieki Społecznej z 5 XI i 5 XII 1945.

⁴³ WAPO, UPR, 30, k. 150, Organizacja Wydziału Opieki Społecznej z 29 V 1946.

⁴⁴ WAPO, UPR, 36, k. 89, Sprawozdanie Hieronima Skurpskiego z 22 IV 1945; k. 91, Sprawozdanie Hieronima Skurpskiego z 12 V 1945.

⁴⁵ WAPO, UPR, 37, k. 61, Sprawozdanie Wydziału Aprowizacji za II 1946 r.

⁴⁶ WAPO, UPR, 30, k. 164, Organizacja Wydziału Komunikacji z 1 VI 1946.

1945 roku. Zajmował się głównie naprawą i odbudową dróg i mostów Okręgu. Naczelnikiem Wydziału był inżynier Aleksander Zubelewicz.

XV. Wydział Odbudowy. Statut nie podawał jednostek organizacyjnych tego Wydziału. De facto Wydział dzielił się na: 1. Oddział Inspekcyjno-Budowlany z referatami: Nadzoru Budowlanego, Budowy i Remontów Budynków Państwowych, Nieruchomości Państwowych, Polityki Terenowo-Mieszkańcовой; 2. Oddział Budownictwa, składający się z referatów: Inspekcji Budżetowej, Odbudowy Miast, Odbudowy Wsi, Materiałów Budowlanych⁴⁷. Naczelnym zadaniem tego Wydziału była sprawa odbudowy miast i wsi ze zniszczeń wojennych, a ponadto nadzór nad przedsiębiorstwami budowlanymi i uruchomienie produkcji materiałów budowlanych. Naczelnikiem Wydziału był inżynier Stanisław Miklaszewski.

XVI. Wydział Przemysłowy. Według statutu powinien posiadać 5 oddziałów: 1. Ogólny; 2. Ekonomiczny; 3. Wytwórczy; 4. Odbudowy; 5. Zaopatrywania. Faktycznie podzielono Wydział zgodnie z potrzebami na następujące komórki organizacyjne: 1. Oddział Ogólny; 2. Oddział Administracji Przemysłowej; 3. Dyrekcja Przemysłu Miejscowego; 4. Oddział Zaopatrzenia i Zbytu; 5. Oddział Ekonomiczny; 6. Oddział Branż⁴⁸. Wydział zajmował się organizacją przemysłu na terenie Okręgu oraz nadzorem nad zakładami przemysłowymi i rzemieślniczymi. Powstał 16 września 1945 roku. Do tego dnia sprawami przemysłu na terenie Okręgu zajmowała się Grupa Operacyjna Ministerstwa Przemysłu⁴⁹. Naczelnikami Wydziału Przemysłowego byli kolejno Dominik Frolewicz (wrzesień 1945 — luty 1946) i inżynier Jan Koss (od marca 1946).

XVII. Wydział Rybacki. Zgodnie ze statutem winny tworzyć go 2 oddziały: Ogólno-Organizacyjny oraz Kontroli. Faktycznie podzielono go na 3 oddziały: Organizacji Rybołówstwa na Wodach Otwartych, Stawiarstwa, Zarybiania i Ochrony oraz Oświaty i Doświadczalnictwa Rybackiego⁵⁰. Wydział działał od 10 kwietnia 1945 roku⁵¹. Zajmował się organizacją rybołówstwa, tworzeniem gospodarstw rybackich oraz kontrolą. Jego naczelnikiem był inżynier Bolesław Dąbrowski.

XVIII. Wydział Pomiarów. Zgodnie ze statutem dzielił się na 1. Oddział Ogólny; 2. Oddział Administracji Miernictwa; 3. Oddział Techniczny; 4. Oddział Katastru Gruntowego; 5. Wojewódzkie Archiwum Miernicze. Jego zadaniem było przeprowadzenie szczegółowych pomiarów Okręgu oraz sporządzenie map. Naczelnikiem Wydziału był inżynier Aleksander Zarębski.

XIX. Urząd Informacyjno-Propagandowy. Statut nie podawał jego podziału na komórki organizacyjne. Praktyka podyktowała podział Urzędu na wydziały: 1. Polityczno-Wychowawczy; 2. Popagandy; 3. Informacyjno-Propagandowy⁵². Urząd rozpoczął swoją działalność 22 kwietnia 1945 roku. Obejmował sprawy propagandy, wychowania politycznego i organizację pracy na terenie Okręgu. W grudniu 1945 roku przestał wchodzić w skład Urzędu Pełnomocnika Rządu, usamodzielniając się całkowicie. Naczelnikiem Urzędu był Mieczysław Polofski.

⁴⁷ WAPO, UPR, 30, k. 162, Wykaz stanowisk Wydziału Odbudowy z 3 VII 1946.

⁴⁸ WAPO, UPR, 30, k. 141, Wykaz etatów Wydziału Przemysłowego z 27 V 1946.

⁴⁹ Działalność Grupy Operacyjnej Ministerstwa Przemysłu przedstawił obszerne E. Wojnowski, op. cit., ss. 45—51.

⁵⁰ WAPO, UPR, 30, k. 188, Projekt organizacji Wydziału Rybackiego z 29 V 1946.

⁵¹ WAPO, UPR, 38, k. 81, Sprawozdanie z działalności Wydziału Rybackiego za 1945 r.

⁵² WAPO, UPR, 39, kk. 7—9, Struktura organizacyjna Urzędu Informacji i Propagandy z 2 V 1945.

XX. Wydział Weterynaryjny. Statut nie podawał organizacji tego Wydziału. Naczelnik Wydziału dokonał podziału na dwa oddziały: 1. Oddział zwalczania zaraźliwych chorób zwierzęcych; 2. Oddział nadzoru nad obrotem produktami pochodzenia zwierzęcego⁵³. Wydział rozpoczął działalność w pierwszej połowie kwietnia 1945 roku. Do jego zadań należało zwalczanie zaraźliwych chorób zwierzęcych oraz nadzór nad organami służby weterynaryjnej. Naczelnikiem Wydziału był dr Henryk Muszkiewicz.

XXI. Wydział Leśny. Podobnie jak w przypadku Wydziału Weterynaryjnego statut nie podał jego organizacji. Z uwagi na niewielką obsadę zrezygnowano z podziału na drobniejsze komórki organizacyjne. Wydział rozpoczął działalność już 13 kwietnia 1945 roku⁵⁴. Zajmował się sprawami leśnictwa na terenie Okręgu, ochroną lasów i zalesianiem. Naczelnikiem Wydziału był Zdzisław Deniszcuk.

XXII. Wojewódzki Inspektorat Pożarniczy. Dzielił się na 4 referaty: 1. Ogólnoo-Organizacyjny, 2. Techniczno-Szkoleniowy, 3. Zaopatrzenia, 4. Prewencji⁵⁵. Organizował ochronę przeciwpożarową oraz szkolenie kadr zawodowej straży pożarnej. Wojewódzkim inspektorem pożarnictwa był major Kazimierz Łabno.

Ostateczną organizację Urzędu Pełnomocnika Rządu na Okręg Mazurski unormował statut z lipca 1945 roku. Statut ten utrzymał się bez zmian do końca czerwca 1946 roku, a po przekształceniu Urzędu Pełnomocnika w Urząd Wojewódzki obowiązywał w tym Urzędzie do 1947 roku.

3. ORGANIZACJA STAROSTW POWIATOWYCH

Pierwsze próby zmierzające do utworzenia starostw na terenie Prus Wschodnich wyszły z Białegostoku. Już 5 lutego 1945 wyjechała z Białegostoku pierwsza operacyjna grupa administracyjna do powiatu kętrzyńskiego, kierowana przez A. Jerzmanowskiego, mianowanego starostą w Kętrzynie. Grupa ta, licząca 48 osób (w tym 9 — milicja i 26 — wojsko), zatrzymała się w Białej Piskiej, ponieważ dojazd do Kętrzyna był chwilowo niemożliwy⁵⁶. Tego samego dnia wyjechała druga ekipa do Giżycka, kierowana przez inspektora Obwodu III (wschodniego), ppor. A. Petolca⁵⁷. Giżycko bowiem miało być siedzibą tego Obwodu. Raporty, jakie nadchodziły do Białegostoku z Białej i Giżycka, nie przedstawiały się zbyt optymistycznie. Obie ekipy natrafiły na duże trudności. Wyzwoloną częścią Prus Wschodnich administrowali wojenni komendanci Armii Czerwonej. Tereny te stanowiły jeszcze zaplecze frontu. Wszelkie decyzje zależały od dowództwa frontu. Należy jednak zaznaczyć, że wysunięte przez przedstawicieli administracji polskiej propozycje w sprawie uruchomienia w Giżycku elektrowni, szpitala i innych zakładów użyteczności publicznej zostały przez komendanta miasta zaakceptowane. 5 lutego w Białymstoku otrzymało nominacje jeszcze dwóch starostów — Czesław Zalek

⁵³ WAPO, UPR, 30, k. 182, Projekt organizacji Wydziału Weterynarii z 19 VI 1946.

⁵⁴ WAPO, UPR, 40, k. 28, Sprawozdanie Wydziału Leśnego z 4 V 1945.

⁵⁵ WAPO, UPR, 30, k. 186, Podział czynności Wojewódzkiego Inspektora Pożarniczego z 7 VI 1946.

⁵⁶ WAPO, UPR, 28, k. 91, Protokół zebrania grupy operacyjnej starostwa powiatowego w Kętrzynie z tymczasową siedzibą w Białej w dniu 19 II 1945.

⁵⁷ WAPO, UPR, 28, k. 115, Pismo inspektora Obwodu III ppor. A. Petolca z 11 II 1945.

dla Węgorzewa i Władysław Niksa dla Ełku⁵⁸. Ekipy jednak wysłano później. Nasilenie wysyłania ekip administracyjnych przypadło na kwiecień 1945 roku. Od 5 kwietnia Biuro Pełnomocnika Rządu w Białymstoku przemianowano na Delegaturę Pełnomocnika Rządu w Białymstoku⁵⁹. W tym też dniu wysłano z Białego-stoku 3 ekipy administracyjne do Pisz (starosta J. Wróblewski), Ełku (starosta Władysław Niksa) i Węgorzewa (starosta Czesław Zalek). 9 kwietnia wyjechała ekipa do Goidapi (starosta Piotr Lewandowski), 11 kwietnia do Giżycka (starosta Stefan Ławrowski), 13 kwietnia do Kętrzyna (starosta Jan Downar), 14 kwietnia do Olecka (starosta Janusz Szrednicki), a 23 kwietnia do Mrągowa (starosta Czesław Krze-wiński)⁶⁰. Najpóźniej, bo dopiero 6 czerwca, Delegatura w Białymstoku obsadziła starostwo w Gierdawach (starosta Jan Kaszyński).

Inspektorat Obwodu II (centralnego), kierowany od 1 kwietnia przez dr. Zygmunta Walewicza, już w pierwszych dniach kwietnia zorganizował 5 starostw: 3 kwietnia Lidzbark Warmiński (starosta Kazimierz Kondracki) i Olsztyn (starosta Olgierd Donimirski), 4 kwietnia Biskupiec Reszelski (starosta Stanisław Watras) i Szczytno (starosta Walter Późny), a 6 kwietnia Nidzicę (starosta Stanisław Łopato-wski). Pozostałe powiaty Obwodu, tj. Bartoszyce (starosta Edward Wesółowski) i Pruską łąwkę (starosta Paweł Gagatko), obsadzono w maju i czerwcu 1945 roku⁶¹.

Inspektorat Obwodu I (zachodniego), kierowany od 28 marca przez majora M. Borowieckiego, zorganizował w kwietniu 5 starostw, a mianowicie w Elblągu (starosta Adam Kunicki), Sztumie (starosta Kazimierz Szpreng), Malborku (starosta Romuald Marmurowicz). Pozostałe starostwa, tzn. Morąg (starosta Wacław Roszkowski), Pasłęk (starosta Władysław Zieliński), Ostróda (starosta Stefan Cendrowski) i Braniewo (starosta Stanisław Łobocki), obsadzono w maju⁶². Tak więc w końcu czerwca 1945 roku wszystkie starostwa powiatowe (z wyjątkiem starostwa w Darkiejmach) były już obsadzone.

Nazwy powiatów i siedziby władz powiatowych w kilku przypadkach się zmieniły. Powiat bartoszycki przez pewien czas figurował w spisach powiatów jako powiat frydlandzki, a za jego stolicę uważano miasto Frydłąd. Pomyłkę wyjaśniono w maju 1945 roku i odtąd powiat nosił prawidłową nazwę bartoszycki, a stolicą jego były Bartoszyce⁶³. Siedzibą powiatu łąweckiego do 1945 roku była Pruska łąwka. Starosta Paweł Gagatko, który przybył do Pruskiej łąwki wraz ze współ-pracownikami 18 czerwca stwierdził, że miasto jest bardzo zniszczone i w związku z tym nie nadaje się na siedzibę starostwa. 19 czerwca pracownicy starostwa wyjechali do Górowa. Miasto to było położone centralnie w powiecie łąweckim, a ponadto jako mniej zniszczone lepiej nadawało się na siedzibę starostwa⁶⁴. Po ostatecznym uregulowaniu granic w październiku 1945 roku Pruska łąwka znalazła się na terytorium Związku Radzieckiego. Tak więc Górowo pozostało stolicą powiatu łąweckiego. Podobna sytuacja zaistniała w powiecie gierdawskim. Ekipa staro-

⁵⁸ WAPO, UPR, 28, kk. 238 i 241, Nominacje C. Żalika i W. Niksy.

⁵⁹ WAPO, UPR, 29, k. 6, Pismo Pełnomocnika Rządu z 20 VI 1945.

⁶⁰ WAPO, UPR, 28, kk. 212, 215, 252, 254, Nominacje J. Downara, J. Szrednickiego, S. Ławrowskiego, P. Lewandowskiego.

⁶¹ WAPO, UPR, 34, k. 36, Sprawozdanie z działalności Inspektoratu Centralnego z 20 IV 1945.

⁶² WAPO, UPR, 34, k. 35, Pismo inspektora Obwodu Zachodniego z 18 IV 1945.

⁶³ R. Hryciuk, M. Petraszko, *Bartoszyce. Z dziejów miasta i powiatu*, Olsztyn 1969, s. 190.

⁶⁴ WAPO, UPR, 151, k. 67, Pismo starosty łąweckiego z 20 VI 1945.

stwa dowiedziała się, że miasto Gierdawy będzie prawdopodobnie należało do Związku Radzieckiego, stąd siedzibę starostwa umieszczono w Nordenburgu⁶⁵. 15 lipca władze radzieckie przekazały administracji polskiej część powiatu gierdawskiego bez miasta Gierdawy. Siedziba władz powiatowych pozostała więc w Nordenburgu. W październiku Nordenburg znalazł się również na terytorium Związku Radzieckiego. Decyzją Pełnomocnika Rządu siedzibę starostwa przeniesiono do Skandawy⁶⁶. Władze powiatu piskiego urządowały początkowo w Białej, a powiat przez pewien czas nazywano białskim⁶⁷. Nazwa powiatu zmieniła się w sierpniu 1945 roku. W korespondencji urzędowej nosił on już nazwę powiat jańsborski (gwarowa nazwa mazurska) z siedzibą w Białej⁶⁸. W sierpniu starosta zwrócił się do Pełnomocnika Rządu z prośbą o zezwolenie na przeniesienie siedziby starostwa z Białej do Pisz⁶⁹. Pełnomocnik wyraził zgodę 13 września 1945 roku i odtąd Pisz stał się siedzibą władz powiatowych⁷⁰. Siedzibą władz powiatu reszelskiego było przez krótki okres miasto Reszel, ale już 30 maja starosta Stanisław Watras przeniósł siedzibę starostwa do Biskupca⁷¹. Powiat jednak nadal nazywał się reszelski. Podobna sytuacja istniała w powiecie suskim. Przez rok stolicą powiatu był Susz. Miasto to jednak z powodu zniszczeń wojennych nie mogło pomieścić wszystkich urzędów powiatowych, a także zapewnić odpowiedniej liczby mieszkań dla pracowników. Stąd 7 czerwca 1946 roku starosta Ligocki zwrócił się do wojewody Robla z prośbą o przeniesienie siedziby władz powiatowych z Susza do Ilawy⁷². Decyzję w tej sprawie podjęto 27 lipca 1946 roku⁷³. Siedzibą władz powiatowych była odtąd Ilawa, powiat jednak występował nadal jako suski.

Sytuacja ekip administracyjnych wysyłanych do powiatów nie była łatwa. Brak środków transportu, słabe zaopatrzenie w żywność, a także brak odpowiednich ludzi bardzo komplikowały i utrudniały pracę powstających urzędów starostw powiatowych. Najgorzej przedstawiała się sytuacja w północnych powiatach Okręgu, gdzie administrację polską organizowano najpóźniej. Zdarzało się tam, że przez pewien czas ekipa starostwa i towarzyszący jej funkcjonariusze Milicji Obywatelskiej byli jedynymi Polakami na terenie powiatu. W powiecie węgorzewskim według sprawozdania z 24 kwietnia 1945 roku znajdowało się tylko 33 Polaków⁷⁴. Na terenie powiatu braniewskiego 31 maja było 60 Polaków⁷⁵. Powiat mrągowski 4 czerwca liczył tylko 73 Polaków⁷⁶, a powiat ilawecki 30 czerwca — 45 Polaków⁷⁷.

⁶⁵ WAPO, UPR, 45, k. 5, Raport starosty gierdawskiego z 9 VII 1945.

⁶⁶ WAPO, UPR, 59, k. 67, Pismo Pełnomocnika Rządu z 14 XI 1945.

⁶⁷ WAPO, UPR, 54, k. 4, Sprawozdanie z działalności starostwa w Białej z 19 VII 1945.

⁶⁸ WAPO, UPR, 54, k. 8, Sprawozdanie z działalności starostwa jańsborskiego (piskiego) z 1 VIII 1945.

⁶⁹ WAPO, UPR, 60, k. 59, Pismo starosty z 16 VIII 1945.

⁷⁰ WAPO, UPR, 60, k. 62, Pismo Wydziału Organizacyjnego Urzędu Pełnomocnika Rządu z 19 IX 1945. Por. także Pisz. *Z dziejów miasta i powiatu*, Olsztyn 1970, s. 182.

⁷¹ WAPO, UPR, 60, k. 2, Pismo starosty z 1 VI 1945.

⁷² WAPO, UPR, 61, k. 39, Pismo starosty suskiego do Pełnomocnika Rządu.

⁷³ Z. Grabowski, *Administracja publiczna, w: Ilawa. Z dziejów miasta i powiatu*, Olsztyn 1972, s. 310.

⁷⁴ WAPO, UPR, 58, k. 1, Sprawozdanie starosty węgorzewskiego za IV 1945.

⁷⁵ WAPO, UPR, 44, k. 1, Sprawozdanie starosty braniewskiego za V 1945.

⁷⁶ WAPO, UPR, 49, k. 2, Sprawozdanie starosty mrągowskiego za VI 1945.

⁷⁷ WAPO, UPR, 55, k. 1, Sprawozdanie starosty ilaweckiego za VI 1945.

Stosunek radzieckich władz wojskowych do przedstawicieli administracji polskiej był przychylny. W miarę swoich możliwości władze te pomagały ekipom starostw w zainstalowaniu się i przez pierwsze dni zaopatrywały te ekipy w żywność, bądź też żywiły je w swoich stołówkach. Ale starosta mrągowski miał na początku poważne kłopoty. Trzy razy przyjeżdżał na teren swojego powiatu i dopiero za trzecim razem zdołał zainstalować się w Mrągowie. Poprzednie dwa razy wojenny komendant Mrągowa odmówił przyjęcia ekipy, motywując to tym, że nie miał odpowiednich rozkazów od swego dowództwa⁷⁸.

Od maja do lipca 1945 roku trwało w terenie przekazywanie władzy cywilnej starostom przez wojennych komendantów radzieckich. Z uwagi na brak materiałów nie wszystkie daty udało się ustalić. Ustalono następujące daty przekazywania władzy (w porządku chronologicznym): 20 maja Giżycko⁷⁹, 21 maja Reszel⁸⁰ i Węgorzewo⁸¹, 22 maja Szczytno⁸², 23 maja Olsztyn, 26 maja Ostróda⁸³, 27 maja Paślęk⁸⁴ i Nidzica⁸⁵, 31 maja Morąg⁸⁶, 15 czerwca Bartoszyce⁸⁷, 27 czerwca Iławka⁸⁸, 7 lipca Braniewo⁸⁹, 15 lipca Gierdawy⁹⁰. Po przejściu władzy cywilnej sytuacja starostw uległa poprawie. W lipcu Urząd Pełnomocnika opracował wzorcowy statut dla starostw powiatowych Okręgu Mazurskiego i opublikował go w „Mazurskim Dzienniku Pełnomocnika Rządu RP”⁹¹. Zgodnie z tym statutem starostwo powiatowe winno posiadać 19 referatów: Ogólny, Społeczno-Polityczny, Wojskowy, Zdrowia, Aproprowiacji i Handlu, Przemysłowy, Karno-Administracyjny, Kultury i Sztuki, Weterynaryjny, Osiedleńczy, Pracy i Opieki Społecznej, Odszkodowań Wojennych, Rybacki, Pomiarów, Drogowy, Odbudowy, Informacyjno-Propagandowy, Leśny, Powiatowy Inspektor Pożarniczy. Zarządzeniem Pełnomocnika Rządu z 18 października 1945 roku⁹² zmieniono nazwę Referatu Drogowego na Powiatowy Zarząd Drogowy oraz dodano do statutu 20 referat — Spraw Inwalidów Wojennych i Wojskowych. Statut ten początkowo nie mógł być w pełni wprowadzony ze względu na trudną sytuację

⁷⁸ WAPO, UPR, 49, k. 2, Sprawozdanie starosty mrągowskiego z 4 VI 1945.

⁷⁹ WAPO, UPR, 153, k. 1, Sprawozdanie starosty giżyckiego z 3 VII 1945.

⁸⁰ WAPO, UPR, 150, k. 2, Pismo starosty reszelskiego z 24 V 1945; por. także J. Jaworowski, B. Wilamowski, *Nowe czasy w: Biskupiec. Z dziejów miasta i powiatu*, Olsztyn 1969, s. 205.

⁸¹ WAPO, UPR, 159, k. 1, Sprawozdanie starosty węgorzewskiego z 24 V 1945; B. Wilamowski, *W Polsce Ludowej, w: Węgorzewo. Z dziejów miasta i powiatu*, Olsztyn 1968, s. 178 podaje datę 23 V 1945.

⁸² WAPO, UPR, 62, k. 27, Pismo starosty szczycieńskiego z 23 V 1945; W. Późny, *Po zwycięskiej ofensywie, w: Szczytno. Z dziejów miasta i powiatu*, Olsztyn 1962, s. 382 podaje datę 26 V 1945.

⁸³ S. Cendrowski, *Z pamiętnika ostródzkiego starosty, w: Bursztynowym szlakiem. Warmia i Mazury w prozie i poezji*, Olsztyn 1963, s. 346.

⁸⁴ WAPO, UPR, 53, k. 1, Sprawozdanie starosty paśleckiego z 3 VI 1945.

⁸⁵ WAPO, UPR, 62, k. 31, Pismo starosty nidzickiego z 23 V 1945.

⁸⁶ C. Browiński, *Administracja publiczna, w: Morąg. Z dziejów miasta i powiatu*, Olsztyn 1973, s. 191.

⁸⁷ R. Hryciuk, M. Petraszko, *Bartoszyce. Z dziejów miasta i powiatu*, Olsztyn 1969, s. 191.

⁸⁸ WAPO, UPR, 59, k. 58, Akt zdawczo-odbiorczy powiatu; por. także R. Hryciuk, M. Petraszko, op. cit., s. 208.

⁸⁹ C. Browiński, *Administracja publiczna, w: Braniewo. Z dziejów miasta i powiatu*, Olsztyn 1973, s. 298.

⁹⁰ WAPO, UPR, 59, k. 38, Akt zdawczo-odbiorczy powiatu.

⁹¹ Mazurski Dziennik Pełnomocnika Rządu, 1945, nr 1, s. 11.

⁹² Ibidem, nr 2, s. 47.

Tabela 1

Starostowie poszczególnych powiatów województwa olsztyńskiego
w latach 1945—1948

Powiat	Starosta	Daty
Bartoszycki	Edward Wesółowski	6 IV 1945 — 28 V 1946
	Wacław Sanocki	28 V 1946 — 31 V 1947
Braniewski	Stanisław Łobocki	26 V 1945 — 31 V 1945
	Jan Gawroński	15 VI 1945 — 18 X 1946
Gierdawski	Józef Kaszyński	6 VI 1945 — 30 X 1945
	Roman Rucz	30 X 1945 — 30 XI 1946
Giżycki	Stefan Ławrowski	11 IV 1945 — VIII 1947
Iławski	Paweł Gagatko	18 VI 1945 — 14 II 1946
	Wilhelm Dolewka	14 II 1946 — VI 1946
Kętrzyński	Jan Downar	13 IV 1945 — 28 XI 1945
	Stefan Nawrocki	1 III 1946 — VIII 1949
Lidzbarski	Kazimierz Kondracki	3 IV 1945 — 31 III 1947
Morąski	Wacław Roszkowski	15 IV 1945 — 9 X 1945
	Józef Kaszyński	4 XI 1945 — 21 IV 1948
Mragowski	Czesław Krzewiński	23 IV 1945 — 6 X 1947
Nidzicki	Stanisław Łopatowski	6 IV 1945 — 27 VI 1945
	Walerian Kozarzewski	27 VI 1945 — 15 IX 1945
	Feliks Śniecikowski	15 IX 1945 — 1 VI 1946
	Korneliusz Pyszkowski	1 VI 1946 — VI 1947
Olsztyński	Olgierd Donimirski	3 IV 1945 — 5 V 1945
	Michał Musiał	5 V 1945 — X 1945
	Julian Domini	X 1945 — 31 VII 1948
Ostródzki	Stefan Cendrowski	28 IV 1945 — 16 VI 1945
	Tadeusz Raczyński	16 VI 1945 — VI 1946
Pasłęcki	Władysław Zieliński	15 V 1945 — VI 1946
Piski	Józef Wróblewski	5 IV 1945 — 27 VI 1945
	Franciszek Wysocki	27 VI 1945 — 12 XII 1945
	Edmund Rutkowski	12 XII 1945 — 31 V 1947
Reszelski	Stanisław Watras	4 IV 1945 — 30 IV 1947
Szczygieński	Walter Późny	4 IV 1945 — 1 III 1949
Suski	Mieczysław Borowiecki	20 VI 1945 — 13 VIII 1945
	Edmund Ligocki	13 VIII 1945 — IX 1947
Węgorzewski	Czesław Żalik	5 IV 1945 — 9 V 1945
	Witold Rogowski	16 VI 1945 — 7 III 1946
	Wacław Górski	7 III 1946 — 2 VIII 1948

kadrową starostw. W wielu starostwach do końca czerwca 1946 roku nie osiągnięto pełnej obsady personalnej we wszystkich referatach. Jako przykład posłużyć tu może starostwo powiatowe w Piszku. W starostwie tym do czerwca 1946 roku 20 referatów obsługiwało 10 kierowników (w tym wicestarosta). Na 1 kierownika wypadały po 2—3 referaty⁹³. Jeszcze w czerwcu 1946 roku starosta piski donosił Urzędowi Pełnomocnika, że w starostwie brakuje 5 kierowników referatów (w tym referatów tak ważnych, jak Ogólny, Społeczno-Polityczny i Przemysłowy)⁹⁴. Tak więc główną bolączką tworzącej się administracji terenowej był brak wykwalifikowanych kadr administracyjnych. Zatrudniano często ludzi przypadkowych, najczęściej nie posiadających odpowiednich kwalifikacji. W wielu powiatach starosta w ciągu roku zmieniał się 3—4 razy (na przykład w Nidzicy i Węgorzewie)⁹⁵. Zdarzało się, że niektórzy ze starostów byli aresztowani i osadzeni w więzieniu (dla przykładu starostowie w Piszku i Morągu)⁹⁶. Z końcem 1945 roku dała się zauważyć pewna stabilizacja na stanowiskach starostów. W 1946 roku zmian było już niewiele. Wzorcowy statut dla starostw opracowany w 1945 roku obowiązywał w starostwach województwa olsztyńskiego do grudnia 1947 roku.

4. PODZIAŁ ADMINISTRACYJNY OKRĘGU

Konferencja jaltańska w lutym 1945 roku, na której ustalono, że Polska otrzyma część Prus Wschodnich na południe od Królewca, oraz statut organizacyjny Urzędu Pełnomocnika Rządu z lipca 1945 roku nie precyzowały dokładnie granic Okręgu Mazurskiego. Granicę wschodnią i południową Okręgu stanowiła granica polsko-niemiecka z 1939 roku, a granicę zachodnią granica polsko-niemiecka i niemiecko-gdańska z 1939 roku. Granicę północną uregulować zamierzano umową polsko-radziecką zgodnie z postanowieniami konferencji jaltańskiej i poczdamskiej. Na Okręg Mazurski składać się miało 27 powiatów: bartoszycki, braniewski, dąbrowski, elbląski, eicki, gierdawski, giżycki, gołdapski, iławski, kętrzyński, kwidziński, lidzbarski, malborski, morąski, mrągowski, nidzicki, olecki, olsztyński, ostródzki, pasiecki, piski, reszelski, suski, szczycieński, sztumski, świętomiejski, węgorzewski i jako 28 powiat miejski Olsztyn. Granica północna ze Związkiem Radzieckim przecinać miała 6 północnych powiatów: świętomiejski, iławski, bartoszycki, gierdawski, dąbrowski i gołdapski. W pierwszej połowie 1945 roku nie znano jeszcze dokładnego przebiegu granicy północnej, stąd spis powiatów Okręgu ujmował również i te 6 powiatów, choć nie wszystkie były obsadzone przez administrację polską. Zasadnicze zmiany terytorium Okręgu zaszły w lipcu 1945 roku. 16 lipca 1945 roku Pełnomocnik Rządu polecił staroście braniewskiemu włączyć przypadającą Polsce część powiatu świętomiejskiego do powiatu braniewskiego⁹⁷. Rada Ministrów uchwałą z 27 lipca 1945 roku włączyła powiaty elbląski, kwidziński, malborski i sztumski do województwa gdańskiego, a eicki, gołdapski i olecki do wo-

⁹³ WAPO, UPR, 54, k. 22, Wykaz pracowników starostwa piskiego.

⁹⁴ Ibidem, k. 74, Sprawozdanie z działalności starostwa piskiego za VI 1946.

⁹⁵ WAPO, UPR, 50 i 58, Sprawozdania miesięczne starostw nidzickiego i węgorzewskiego.

⁹⁶ WAPO, UPR, 48 i 54, Sprawozdania miesięczne starostw mrągowskiego i piskiego.

⁹⁷ WAPO, UPR, 60, k. 15, Pismo Pełnomocnika Rządu z 16 VII 1945.

jewództwa białostockiego⁹⁸. Tak więc w końcu lipca Okręg Mazurski tworzyło 19 powiatów: bartoszycki, braniewski, darkiejmski, gierdawski, giżycki, iławcki, kętrzyński, lidzbarski, morąski, mrągowski, nidzicki, olsztyński, ostródzki, pasłęcki, piski, reszelski, suski, szczycieński, węgorszewski i jako 20 — powiat miejski Olsztyn. Z wszystkich tych powiatów w końcu lipca nieobsadzony był tylko powiat darkiejmski z uwagi na fakt, że większa część powiatu znajdowała się pod zarządem radzieckim. 16 sierpnia 1945 roku Polska podpisała ze Związkiem Radzieckim umowę w sprawie granicy w byłych Prusach Wschodnich⁹⁹. Granica została wytyczona przez dwustronną komisję delimitacyjną. Po definitywnym ustaleniu linii granicznej część powiatu darkiejmskiego przypadającą Polsce wojewoda Zygmunt Robel polecił włączyć do powiatu węgorszewskiego pismem z 18 kwietnia 1946 roku¹⁰⁰. Zmniejszyły się również obszary powiatów bartoszyckiego i iławckiego, a z powiatu gierdawskiego Polsce przypadły 2 gminy. Dlatego w listopadzie 1945 roku starostwo gierdawskie zlikwidowano i utworzono jego ekspozyturę z siedzibą w Skandawie¹⁰¹. Tak więc do momentu przekształcenia Urzędu Pełnomocnika RP na Okręg Mazurski w Olsztynie w Urząd Wojewódzki w Olsztynie, Okręg Mazurski dzielił się na 18 powiatów: bartoszycki, braniewski, giżycki, iławcki, kętrzyński, lidzbarski, morąski, mrągowski, nidzicki, olsztyński, ostródzki, pasłęcki, piski, reszelski, suski, szczycieński, węgorszewski i powiat miejski Olsztyn oraz ekspozyturę starostwa gierdawskiego w Skandawie.

W lipcu 1945 roku rozpoczęto dzielenie poszczególnych powiatów na gminy. Pismem z 14 lipca 1945 roku Urząd Pełnomocnika zwrócił się do starostów z prośbą o nadesłanie w terminie do 25 lipca podziału powiatów na gminy miejskie i wiejskie¹⁰². Był to jeszcze podział prowizoryczny, wymagający dalszych korektur. Drugą akcją ustalenia prawidłowego podziału terytorialnego podjęto pismem okólnym Urzędu Pełnomocnika nr 35 z 24 stycznia 1946 roku¹⁰³. Równocześnie inspektorzy Urzędu Pełnomocnika przeprowadzili wiele inspekcji, które pozwoliły ustalić prawidłowość podziału poszczególnych powiatów na gminy. W ślad za tymi inspekcjami Urząd Pełnomocnika wprowadzał swoimi zarządzeniami poprawki i korekty podziału administracyjnego.

Powiat bartoszycki. W lipcu 1945 roku planowano podział powiatu na 7 gmin wiejskich (Dąbrowa, Galiny, Liski, Łabędnik, Ostre Bardo, Smolanka, Szczurkowo) i 2 miejskie (Bartoszyce, Sępól)¹⁰⁴. Po ustaleniu granicy polsko-radzieckiej obszary gmin Ostre Bardo i Szczurkowo znalazły się po stronie radzieckiej. Pozostało więc 5 gmin wiejskich i 2 miejskie. Zarządzeniem polustracyjnym z 12 lutego 1946 roku wojewoda Robel nakazywał zmiany podziału powiatu i likwidację zarządu miejskiego Sępól¹⁰⁵. Zgodnie z tym zarządzeniem zlikwidowano zarząd miejski Sępól, włączając miasto w obszar gminy Smolanka i przenosząc siedzibę gminy ze Smolanki do Sępola. Likwidacji uległa również gmina Liski, a obszar jej podzielono między gminy Dąbrowa i Smolanka. Stąd do końca czerwca

⁹⁸ WAPO, UPR, 60, k. 42.

⁹⁹ E. Wojnowski, op. cit., s. 56.

¹⁰⁰ WAPO, UPR, 61, k. 23.

¹⁰¹ WAPO, UPR, 45, k. 17, Sprawozdanie starosty gierdawskiego z 15 XII 1945.

¹⁰² WAPO, UPR, 171, k. 1.

¹⁰³ WAPO, UPR, 171, k. 15.

¹⁰⁴ WAPO, UPR, 171, k. 70, Wykaz powiatów Okręgu Mazurskiego z podziałem na gminy; por. także R. Ryciuk, M. Petraszko, op. cit., s. 210.

¹⁰⁵ WAPO, UPR, 190, k. 3.

powiat bartoszycki posiadał 4 gminy wiejskie (Dąbrowa, Galiny, Łabędnik i Sępopol) i 1 miejską — Bartoszyce.

Powiat braniewski. W październiku 1945 roku powiat podzielono na 9 gmin wiejskich (Braniewo, Chruściel, Długobór, Frombork, Henrykowo, Lechowo, Orneta, Pieniężno, Tolkowiec) i 2 miejskie (Braniewo, Orneta)¹⁰⁶. Przyłączenie części powiatu świętomiejewskiego spowodowało zmiany w podziale powiatu. Zarządzenie polustracyjne wojewody Robla z 21 marca 1946 roku utrzymało liczbę gmin zmieniając tylko ich siedziby¹⁰⁷. Tak więc w końcu czerwca 1946 roku powiat braniewski liczył 9 gmin wiejskich (Bażyny, Braniewo, Chruściel, Frombork, Lechowo, Lelkowo, Pieniężno, Płoskinia, Zakrzewiec) i 2 miejskie (Braniewo, Orneta).

Powiat giżycki. W sierpniu 1945 roku dokonano podziału powiatu na 12 gmin wiejskich (Gawliki Wielkie, Giżycko, Kamionki, Miłki, Paprotki, Ryn, Sterławki Wielkie, Szczybaly, Upaity, Użranki, Wydminy, Zelki) i 3 miejskie (Giżycko, Ryn, Wydminy)¹⁰⁸. Zarządzenie polustracyjne Pełnomocnika Rządu Prawina z 18 listopada 1945 roku wprowadziło zmiany do tego podziału¹⁰⁹. W 1946 roku powiat tworzyły 6 gmin wiejskich (Giżycko, Paprotki, Ryn, Sterławki Wielkie, Talki, Wydminy) i 2 miejskie (Giżycko, Ryn).

Powiat iławewski. W 1945 roku podzielono powiat na 7 gmin wiejskich (Bukowiec, Głądy, Górowo, Posłusze, Rodnowo, Sągnyty, Toprzyny) i 2 miejskie (Górowo, Pruska Iławka)¹¹⁰. Po ostatecznym ustaleniu granicy polsko-radzieckiej, na terenie Związku Radzieckiego znalazło się miasto Pruska Iławka oraz część gmin Posłusze i Toprzyny. Stąd powstała konieczność zmian w podziale administracyjnym, nakazanych również zarządzeniem polustracyjnym wojewody Robla z 15 lutego 1946 roku¹¹¹. Do końca czerwca 1946 roku powiat liczył 6 gmin wiejskich (Bukowiec, Gałajny, Górowo, Kandyty, Pieszkowo, Wojciechy) i 1 miejską — Górowo.

Powiat kętrzyński. We wrześniu 1945 roku podzielono go na 12 gmin wiejskich (Barciany, Bezląwki, Czerniki, Drogosze, Garbno, Korsze, Kraskowo, Nowy Dwór, Sątoczno, Siniec, Srokowo, Winda) i 3 miejskie (Barciany, Kętrzyn, Srokowo)¹¹². Zarządzeniem polustracyjnym wojewody Robla z 28 czerwca 1946 roku podzielono powiat na 9 gmin wiejskich (Barciany, Bezląwki, Biedaszki, Korsze, Kraszkowo, Różanka, Sątoczno, Srokowo, Winda) i 1 miejską — Kętrzyn¹¹³.

Powiat lidzbarski. Podział powiatu przeprowadzony w 1945 roku został zatwierdzony przez wojewodę Robla pismem z 18 maja 1946 roku¹¹⁴. Powiat składał się z 8 gmin wiejskich (Dobre Miasto, Kiwity, Kłębowo, Lidzbark, Lubomino, Piotraszewo, Runowo, Świątki) i 2 miejskich (Dobre Miasto, Lidzbark).

Powiat morąski. W październiku 1945 roku powiat podzielono na 7 gmin

¹⁰⁶ WAPO, UPR, 170, k. 10, Pismo starosty braniewskiego z 10 X 1945.

¹⁰⁷ WAPO, UPR, 191, k. 105.

¹⁰⁸ WAPO, UPR, 170, k. 36, Podział powiatu giżyckiego na gminy.

¹⁰⁹ WAPO, UPR, 185, k. 38.

¹¹⁰ WAPO, UPR, 171, k. 35, Wykaz powiatów Okręgu Mazurskiego z podziałem na gminy. Inaczej podają R. Hryciuk, M. Petraszko, op. cit., s. 210.

¹¹¹ WAPO, UPR, 193, k. 34.

¹¹² WAPO, UPR, 47, k. 29, Załącznik do sprawozdania starosty powiatowego za IX 1945 r. Inaczej Z. Licharewa, *Kętrzyn. Z dziejów miasta i powiatu*, Olsztyn 1962, s. 114, która podaje podział z 1946 r. jako podział z 1945 r.

¹¹³ WAPO, UPR, 190, k. 120.

¹¹⁴ WAPO, UPR, 198, k. 22.

wiejskich (Małdyty, Miłakowo, Morąg, Myślice, Słonecznik, Stary Dzierżoń, Zalewo) i 1 miejską — Morąg¹¹⁵. Ponieważ obszar tych gmin przekraczał 10 tysięcy ha, władze powiatowe utworzyły 3 nowe gminy. Ostateczny podział podał wojewoda Robel w piśmie z 4 maja 1946 roku¹¹⁶. Według tego pisma powiat dzielił się na 10 gmin wiejskich (Boguchwały, Bramka, Janiki Wielkie, Królewo, Małdyty, Miłakowo, Myślice, Słonecznik, Stary Dzierżoń, Zalewo) i 1 miejską — Morąg.

Powiat mraǳowski. We wrześniu 1945 roku dokonano podziału powiatu na 11 gmin wiejskich (Baranowo, Borowe, Marcinkowo, Nakomiady, Nawiady, Piecki, Sorkwity, Szestno, Ukta, Woźnice, Wyszembork) i 2 miejskie (Mikołajki, Mraǳowo)¹¹⁷. Zarządzenie polustracyjne wojewody Robla z 22 grudnia 1945 roku ograniczyło liczbę gmin¹¹⁸. Do końca czerwca 1946 roku powiat liczył 9 gmin wiejskich (Baranowo, Marcinkowo, Nawiady, Piecki, Rybno, Sorkwity, Ukta, Woźnice, Wyszembork) i 2 miejskie (Mikołajki, Mraǳowo).

Powiat nidzicki. Powiat podzielono w lipcu 1945 roku na 8 gmin wiejskich (Jedwabno, Kozłowo, Muszaki, Napiwoda, Szkotowo, Szkudaj, Wały, Warchały) i 1 miejską — Nidzica¹¹⁹. Kierując się sugestiami zawartymi w protokole polustracyjnym z 7 listopada 1945 roku, starosta zlikwidował gminę Warchały, włączając jej obszar do gmin sąsiednich¹²⁰. Poza tym do końca czerwca 1946 roku zmian w podziale powiatu nie było.

Powiat olsztyński. W 1945 roku powiat podzielono na 12 gmin wiejskich (Barczewo, Bartąg, Butryny, Dywity, Gryżliny, Gutkowo, Klebark, Lamkowo, Purda, Ramsowo, Sząbruk, Wrzesina) i 1 miejską — Barczewo¹²¹. Zgodnie z protokołem lustracji z dnia 18 września 1945 roku zlikwidowano 3 gminy — Barczewo, Bartąg i Gutkowo, włączając ich obszary do gmin sąsiednich¹²². Innych zmian do czerwca 1946 roku nie było.

Powiat ostródzki. W 1945 roku planowano utworzenie 15 gmin wiejskich (Biesal, Brzydowo, Dąbrówno, Gierzwałd, Grunwald, Łukta, Miłomłyn, Olsztynek, Ostróda, Pawłowo, Pietrzwałd, Reszki, Stare Miasto, Szyldek, Witramowo) i 3 miejskich (Dąbrówno, Olsztynek, Ostróda)¹²³. Zarządzeniem polustracyjnym Pełnomocnika Rządu Prawina z 19 października 1945 roku wprowadzono zmiany w podziale powiatu¹²⁴. Do końca czerwca 1946 roku powiat podzielony był na 11 gmin wiejskich (Biesal, Dąbrówno, Grunwald, Łukta, Miłomłyn, Olsztynek, Ostróda, Pietrzwałd, Szyldek, Tyrowo, Waplewo) i 3 miejskie (Dąbrówno, Olsztynek, Ostróda).

Powiat pasłęcki. W lipcu 1945 roku powiat podzielono na 8 gmin wiejskich (Dobry, Jelonki, Marianka, Młynary, Rogajny, Rychliki, Wilczęta, Zielonka

¹¹⁵ WAPO, UPR, 170, k. 56, Pismo starosty morąskiego z 30 X 1945; por. także C. Browiński, *Podziały administracyjne*, w: *Morąg. Z dziejów miasta i powiatu*, Olsztyn 1973, s. 167.

¹¹⁶ WAPO, UPR, 199, k. 28.

¹¹⁷ WAPO, UPR, 170, k. 66, Pismo starosty mraǳowskiego z 18 IX 1945.

¹¹⁸ WAPO, UPR, 197, k. 34.

¹¹⁹ WAPO, UPR, 170, k. 69, Pismo starosty nidzickiego z 23 VII 1945.

¹²⁰ WAPO, UPR, 190, k. 178; 200, k. 12.

¹²¹ WAPO, UPR, 170, k. 84, Podział powiatu olsztyńskiego na gminy.

¹²² WAPO, UPR, 203, k. 1.

¹²³ WAPO, UPR, 171, k. 71, Wykaz powiatów Okręgu Mazurskiego z podziałem na gminy.

¹²⁴ WAPO, UPR, 180, k. 61.

Pasłęcka) i 1 miejską — Pasłęk¹²⁵. Do końca czerwca 1946 roku podział ten nie uległ zmianie.

Powiat piski. Od sierpnia 1945 roku powiat tworzyły 12 gmin wiejskich (Drozdowo, Drygały, Karwica, Kociol, Kożuchy, Mikosze, Rostki, Różyńsk Wielki, Tursoł, Turowo, Wejsuny, Wiartel) i 3 miejskie (Biała, Orzysz, Pisz)¹²⁶. W listopadzie liczba gmin wiejskich uległa zmniejszeniu do 7 (Drygały, Karwik, Kożuchy, Okartowo, Pietrzyki, Różyńsk Wielki, Wiartel)¹²⁷. W kwietniu 1946 roku na skutek zarządzenia polustracyjnego wojewody Robla zwiększono liczbę gmin wiejskich do 10 (Biała, Drozdowo, Drygały, Kumielsk, Orzysz, Pisz, Różyńsk Wielki, Trzonki, Wejsuny, Wiartel)¹²⁸. Liczba gmin miejskich pozostała bez zmian.

Powiat reszelski. W lipcu 1945 roku powiat podzielono na 13 gmin wiejskich (Biesowo, Bredynki, Grzęda, Franknowo, Klewno, Kolno, Leginy, Lutry, Radostowo, Rzeck, Sałopy, Tłokowo, Troszkowo) i 4 miejskie (Biskupiec, Bisztynek, Jeziorany, Reszel)¹²⁹. Podział ten uległ zmianie na skutek zarządzenia polustracyjnego Pełnomocnika Rządu Prawina z dnia 9 października 1945 roku¹³⁰. Zgodnie z tym zarządzeniem w skład powiatu wchodziło 8 gmin wiejskich (Biesowo, Franknowo, Grzęda, Klewno, Kolno, Lutry, Radostowo, Rzeck) i 4 miejskie (Biskupiec, Bisztynek, Jeziorany, Reszel). Podział ten do końca czerwca 1946 roku nie uległ zmianie.

Powiat suski. Od 1945 roku w skład powiatu wchodziło 7 gmin wiejskich (Gdakowo, Jędrzychowo, Klimy, Piotrkowo, Różnowo, Rudzienice, Wikielec) i 5 gmin miejskich (Biskupiec, Iława, Kisielice, Prabuty, Susz)¹³¹. W wyniku lustracji powiatu, przeprowadzonej w dniach 22—30 listopada 1945 roku, dokonano zmian w podziale administracyjnym¹³². Zarządy miejskie Biskupiec i Kisielice zlikwidowano i włączono do gminy Kisielice. Do końca czerwca 1946 roku powiat liczył 8 gmin wiejskich (Iława, Jawty Wielkie, Jędrzychowo, Kamieniec, Kisielice, Piotrkowo, Prabuty, Rudzienice) i 3 miejskie (Iława, Prabuty, Susz).

Powiat szczycieński. W sierpniu 1945 roku powiat podzielono na 13 gmin wiejskich (Dźwierzuty, Kobołty, Lipowiec, Mącice, Pasy, Pupy, Rańsk, Rozogi, Szczytno-Wschód, Szczytno-Zachód, Szymany, Świętajno, Wielbark) i 3 miejskie (Pasy, Szczytno, Wielbark)¹³³. Zgodnie z sugestiami Urzędu Pełnomocnika zlikwidowano zarządy miejskie w Pasymiu i Wielbarku oraz zmniejszono liczbę gmin¹³⁴. Do końca czerwca 1946 roku powiat składał się z 9 gmin wiejskich (Dźwierzuty, Kobołty, Lipowiec, Pasy, Rańsk, Rozogi, Szczytno, Świętajno, Wielbark) i 1 miejskiej — Szczytno.

Powiat węgorszewski. Od października 1945 roku powiat tworzyły 9 gmin

¹²⁵ WAPO, UPR, 170, k. 88, Pismo starosty pasłęckiego z 28 VII 1945.

¹²⁶ WAPO, UPR, 170, k. 104, Pismo starosty piskiego z 25 VII 1945.

¹²⁷ WAPO, UPR, 170, k. 109, Pismo starosty piskiego z 16 XI 1945.

¹²⁸ WAPO, UPR, 204, k. 1.

¹²⁹ WAPO, UPR, 170, k. 1, Pismo starosty reszelskiego z 28 VII 1945.

¹³⁰ WAPO, UPR, 190, k. 17.

¹³¹ WAPO, UPR, 170, k. 8, Wykaz powiatów Okręgu Mazurskiego z podziałem

na gminy.

¹³² WAPO, UPR, 196, k. 1.

¹³³ WAPO, UPR, 170, k. 117, Pismo starosty szczycieńskiego z 29 VIII 1945. Inaczej podaje K. Wróblewski, *Rozwój administracji w pierwszych latach, w: Szczytno. Z dziejów miasta i powiatu*, Olsztyn 1962, s. 400.

¹³⁴ WAPO, UPR, 132, k. 173.

wiejskich (Banie Mazurskie, Budry, Krukłanki, Kutry, Olszewo, Pozezdrze, Radzieje, Węgielsztyn, Węgorzewo) i 1 miejska — Węgorzewo¹⁸⁵. Podział ten nie uległ zmianie.

Tabela 2
Miasta i gminy Okręgu Mazurskiego
Stan na 30 czerwca 1946 roku

Powiat	Gminy miejskie	Gminy wiejskie
Bartoszycki	1	4
Braniewski	2	9
Giżycki	2	6
ĹaweckĹ	1	6
Kętrzyński	1	9
Lidzbarski	2	8
Morański	1	10
Mraęowski	2	9
Nidzicki	1	7
Olsztyński	1	9
Ostródzki	3	11
Pasłęcki	1	8
Piski	3	10
Reszelski	4	8
Suski	3	8
Szczyceński	1	9
Węgorzewski	1	9
Gierdawski	—	2
Razem	30	142

Ekspozytura powiatu gierdawskiego w Skandawie. Wewrzeniu 1945 roku planowano podział powiatu na 5 gmin wiejskich (Friedenberg, Mołtajny, Ruskie Pole, Skandawa, Wandlacken) i 2 miejskie (Gierdawy, Nordenburg)¹⁸⁶. Po ustaleniu granicy polsko-radzieckiej okazało się, że oba miasta, gminy Friedenberg, Wandlacken i prawie cała gmina Ruskie Pole znalazły się po stronie radzieckiej. Stąd resztę powiatu gierdawskiego podzielono na 2 gminy — Mołtajny i Skandawa¹⁸⁷.

5. ZAKOŃCZENIE

Stan tymczasowości polskiej administracji na Warmii i Mazurach trwał do maja 1945 roku. 15 maja dowództwo III Frontu Białoruskiego wydało rozkaz pole-

¹⁸⁵ WAPO, UPR, 170, k. 132, Pismo starosty węgorzewskiego z 18 X 1945. Por. także A. Wakar, B. Wilamowski, *Węgorzewo. Z dziejów miasta i powiatu*, Olsztyn 1968, s. 167.

¹⁸⁶ WAPO, UPR, 170, k. 24, Pismo starosty gierdawskiego z 17 IX 1945.

¹⁸⁷ WAPO, UPR, 171, k. 31, Wykaz powiatów Okręgu Mazurskiego z podziałem na gminy.

cający komendantom wojennym przekazanie władzy cywilnej w Okręgu przedstawicielom administracji polskiej. 23 maja 1945 roku wojenny komendant Olsztyna uroczyście przekazał władzę w mieście Pełnomocnikowi Rządu pułkownikowi Prawinowi. Podobne akty przekazania władzy odbyły się we wszystkich miastach powiatowych Okręgu w okresie od maja do sierpnia 1945 roku. Chociaż w dniu 23 maja pułkownik Prawin przejął władzę tylko w Olsztynie, nadano tej uroczystości charakter symboliczny i uznano, że z tą chwilą polska administracja (reprezentowana przez Pełnomocnika Rządu) objęła władzę nad całym Okręgiem Mazurskim.

Pułkownik dr Jakub Prawin i jego zastępca Jerzy Burski pełnili swoje funkcje do grudnia 1945 roku. W grudniu następcą dr. Prawina mianowano dr. Zygmunta Robla, a jego zastępcami zostali pułkownik Tadeusz Koral i Tadeusz Rejmiński. Chociaż formalnie dr. Robel był Pełnomocnikiem Rządu RP na Okręg Mazurski, de facto tytułował się wojewodą (kierującym Urzędem Pełnomocnika), a jego zastępcy wicewojewodami. Od początku swojej działalności dr. Robel podjął starania, aby Okręg Mazurski uzyskał status województwa, a Urząd Pełnomocnika został przekształcony w Urząd Wojewódzki. Starania te odniosły skutek dopiero w maju 1946 roku. Rada Ministrów 29 maja 1946 roku wydała rozporządzenie tworzące w miejsce Okręgu Mazurskiego województwo olsztyńskie. Na mocy tego rozporządzenia dr. Robel zarządzeniem z 22 czerwca 1946 roku polecił zmienić nazwę Urzędu Pełnomocnika na Urząd Wojewódzki Olsztyński. Tak więc proces formowania się administracji polskiej na Warmii i Mazurach zakończył się w czerwcu 1946 roku, a miejsce tymczasowego Urzędu Pełnomocnika Rządu na Okręg Mazurski zajął Urząd Wojewódzki Olsztyński.

AUS DEN FORSCHUNGEN ÜBER DIE VERWALTUNG DES „MASURISCHEN BEZIRKS“ (VOR EINRICHTUNG DER WOJEWODSCHAFT OLSZTYN)

Zusammenfassung

Nach der Befreiung Ostpreußens (Januar-Mai 1945) wurde für die Verwaltung des Polen zugesprochenen Teiles das Amt des Bevollmächtigten der Regierung der Republik Polen für den Masurischen Bezirk errichtet. Dieses Amt war bis zum 30. März 1945 in Białystok tätig; der Bevollmächtigte der Regierung war Dr. Jerzy Sztachelski. Am 30. März wurde Olsztyn (Allenstein) Sitz dieses Amtes; zum Bevollmächtigten wurde Oberst Dr. Jakub Prawin ernannt. Die Verordnung vom 1. Juli 1945 verlieh dem Amt des Bevollmächtigten der Regierung eine vorläufige Satzung. Danach bestand das Amt aus 22 Abteilungen. Die Satzung blieb ohne wesentliche Änderungen bis 1947 in Kraft. Von Februar bis Juni 1945 wurden nach und nach die Ämter der Kreishauptleute errichtet. Bis Mai verwalteten die sowjetischen Militärbehörden das Gebiet des Masurischen Bezirks da dieses Gebiet noch das Hinterland der Front bildete. Vom Mai bis Juli 1945 übernahmen die Kreishauptleute die Verwaltungsgeschäfte im zivilen Bereich von den sowjetischen Militärkommandanten in ihren Kreisen. Die Verwaltung in Olsztyn ging am 23. Mai 1945 von dem Militärkommandanten an den Bevollmächtigten der Regierung Jakub Prawin über. Dieser Akt galt als symbolische Übernahme der Verwaltungsgeschäfte des gesamten Bezirks. Im November 1945 wurde die endgültige Verwaltungseinteilung des Bezirks in 18 Kreise (darunter die Stadt Olsztyn als Stadtkreis) durchgeführt. Die Aufteilung der Kreise in Gemeinden wurde im Juni 1946 abgeschlossen: Im Dezember 1945 ging Oberst Prawin und an seine Stelle trat Dr. Zygmunt Robel, der die Amtsbezeichnung Wojewode führte. Seit dem Beginn seiner Tätigkeit bemühte er sich darum, für den Masurischen Bezirk den Status einer Wojewodschaft zu erlangen. Diese Bemühungen führten zu einer Verordnung des Ministerrates vom 29. Mai 1946, die den Masurischen Bezirk in die Wojewodschaft Olsztyn umwandelte.